

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 8 Sayı: 37 Volume: 8 Issue: 37
Nisan 2015 April 2015
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

NEFSİ FENALIKLARA KARŞI AFFEDİCİLİK VE HZ. YÛSUF ÖRNEĞİ* FORGIVENESS FOR EVILS AND HZ. YÛSUF EXAMPLE

Mehmet Cihat ÜSTÜN**

Öz

İnsan yaratılış itibarıyla bir nefse sahiptir. Nefsine karşı koyamayan insan taleplerinin hukuksuzluğuna bakmaksızın isteklerini bir hak olarak görmeye başlar ve muhatabının düştüğü durumu dikkate almaz. Nefsî fenalıklara karşı dinî hükümler kısas ya da affetme, hiç olmaması gibi davranabilmeyi uygun görmüştür. Affetme ve bağışlama, nefsiyle mücadeleyi kazanmış insanların sergileyebileceği bir davranıştır. Böyle kişiler nefis eğitimi açısından çevresine de rol model olabilecek bir görevi icra etmiş olur.

Bu çalışmada nefsi fenalıklara karşı girilen mücadelede affediciliğin dinî ve sosyal boyutu ele alınmış, takınılan bu tavrın nefis eğitimindeki amacına dikkat çekilmiştir. Bu durum izah edilirken kardeşlerinin, Eflah adlı kölenin ve Zeliha'nın nefsi fenalıklarına maruz kalan Hz. Yusuf'un affedici ve bağışlayıcı tavrı 15. Yüzyıl divân şâiri Hamdullah Hamdî'nin Yusuf u Zeliha mesnevisinin tanıklığında ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nefis, Afv u Safh, Hamdî, Yusuf u Zeliha Mesnevisi

Abstract

Man has the inborn flesh. One, who can't withstand his desires and hopes, considers his wills as legitimate rights irrespective of their lawlessness. The one doesn't take into consideration his collocutor. The decretals deem suitable reprisal action, forgiving, or putting behind the misdeeds originate from evils. Pardon and forgiving are the behaviours of the persons who have overcome their evils. Having these attitudes and behaviours, a person performs a task which can be considered as the role-model for his circles in terms of disciplining the flesh.

In this study, forgiveness is analysed in terms of religious and social aspects when struggling with evils and remarked the mission of this attitude to discipline the flesh. To explain this case, Hz. Yusuf's propitious attitude toward his siblings' disloyalty, infidelity, slander, and jealousy, physical violence, of a slave called Eflah, Zeliha's slander, defamation and oppression are tried to presented with the testimony of the 15th century ottoman poet Hamdullah Hamdî's Yusuf u Zeliha masnavi.

Keywords: The Flesh, Forgiveness Conception (Afv u Safh), Hamdi, Yusuf u Zeliha masnavi

İnsanlar üç zümredir: Biri incitmediğin halde incitir,
diğeri incitirsen incitir, üçüncüsü incitirsen de incitmez.
Ebu'l Hasan Harakanî (R.A.)

Giriş

İnsan, Allah'ın emirlerine uymak ve yasaklarından kaçınmak üzere imtihan için nefis denilen olguyla yüklü bir şekilde dünyaya gönderilmiştir. Kuran-ı Kerimde üç çeşit nefisten bahsedilmektedir: Bunlar, insanı kötülüğe yönlendiren "Nefs-i Emmâre¹"; yaptıklarından dolayı kendini eleştiren "Nefs-i Levvame²"; istikametten sapmayıp huzur bulan "Nefs-i Mutmaine³"dir. Bizim üzerinde duracağımız kötülüğü emreden ve bundan zevk alan Nefs-i Emmâredir. Bu kavram sözlüklerde ise "İnsanın çirkin ve

* Bu makale, II. Uluslararası Harakanî Sempozyumunda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mcihat.ustun@erzurum.edu.tr

¹ "Ben nefsimi temiz çıkarmam; çünkü Rabbimin merhamet ettiği hariç, nefis aşırı derecede kötülüğü emreder. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayandır, çok merhamet edendir" dedi. (Yûsuf 12/53)

² (Kusurlarından dolayı kendini) kınayan nefse de yemin ederim (ki diriltilip hesaba çekileceksiniz) (Kıyâme 75/2)

³ Ey mutmain olmayan nefis! (Fecr 89/27)

şeytanın teşviklerine itirazsız ve mücahedesiz tabi olma, arzuları denetleyememe hali (Devellioğlu, 1997: 818)" ve "fıtrî meyil, bedeninin hissî istekleri (TDK, 2011: 1761)" şeklinde tanımlanmaktadır.

Bediüzzaman'a göre kötülükleri isteyen, insanı daima kötü şeylere sevk eden, kötülüklerle sebep; menfaat duyduğu şeylere kul ve köle olan, bütün gücüyle dünyaya, maddiyata yönelmeyi isteyen, maneviyata gözünü kapayan insana daima tuzak kuran nefistir (Nursî, 1994: 187). İnsanda dünyevî arzu, beklenti ve ihtirasların kaynağını teşkil eden nefis, aslında hayatın kendisi ve devamıdır. Fakat telkin ettiği istekler kontrol altına alınmadığı takdirde bu durum zaman içinde insanı zulüm, kıskançlık, gözü doymazlık, sapkınlık ve hasetle imtihan eder. Zira belli oranda güce sahip olan bir insanın o gücü kontrol altında tutacak iradeden yoksun kalması onu zalimleştirir. İhtirasları çerçevesinde hayatı algılayan ve ben merkezli düşünenler, sahip oldukları gücün etkisiyle istek ve arzularının hukuksuzluğunu düşünmek bir yana onlara meşru bir kimlik kazandırarak taleplerini şahsî bir hak olarak görmeye başlarlar.⁴ Buna bağlı olarak hırs ve enaniyet sahibi insanlar, kendi arzu ve beklentileri karşısında muhataplarının haklarını dikkate almazlar.

Hayat prensiplerini ve yaşam algılarını kendi merkezleri ve nefis odaklı fenalıklar üzerine kuranlara karşı sergilenmesi gereken tavır ve davranışlar konusunda müminlerin rehberi olan Kuran-ı Kerim'de hoşgörü odaklı bazı hükümler yer almaktadır: Bunları,

- "Kötülüğün cezası, onunla aynı olan bir kötülüktür. Bununla beraber kim affeder, barışırsa Allah mutlaka ecrini verir." (Şûrâ 42/40)
- "Affetmeniz takvaya daha yakın bir harekettir. Aranızda lütuf ile muameleyi unutmayın. Şüpheler yoktur ki Allah işlediklerinizi görüyor." (Bakara 2/237)
- "İçinizde fazilet ve servet sahipleri kendi akrabalarına, öksüzlere, biçarelere ve Allah yolunda hicret edenlere yardımda bulunmamak için yemin etmesinler. Onların (kusurlarını) bağışlasınlar, aldırmasınlar. Ya sizler Allah'ın sizi bağışlamasını istemez misiniz? Allah çok bağışlayan, çok acıyandır." (Nûr 24/22)
- "Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşmanlık edenler olur. Onlardan sakının. Fakat affeder, kusurlarına bakmaz, kabahatlerini örter iseniz şüpheler yok ki, Allah da sizlere karşı Gafur'dur, Rahim'dir." (Teğâbün 64/14)
- "Sen her zaman bağışlama yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerle uğraşmaktan uzak dur." (A'râf 7/199)

şeklinde sıralamak mümkündür.

Kuran-ı Kerim'i hayatının merkezine yerleştirmiş olan bir insanın musibet, hakaret, değer bilmeme, vefasızlık, ihanet, dedikodu, kıskanma, iftira, haset vb. hadiselerle karşı tutumu sabretme erdemini göstermek, kendisine yapılanlara karşılık vermek yerine bunu ilâhî adalete bırakmak, hatalara ve fenalıklara karşı bağışlayıcı olmak, kusurları örtmek dolayısıyla "afv u safh" yolunu tutmaktır.

Afv; hata, kusur, kabahat ve günahı bağışlamak, suç işleyeni kınamamak ve ondan dolayı cezalandırmamak demektir. "Safh" da, affetme, bağışlama ve müsamahalı davranma manalarına gelmektedir (Çağrı, 1988: 394-395). Şöyle ki, "afv", bir hata ya da kabahatten dolayı ceza vermemeye; "safh" ise o hata ve kabahati hiç olmamış gibi sayma ve kalpte ona dair en küçük bir kırgınlık izi bırakmama olarak birbirini tamamlayan kavramlardır.⁵

Hoşgörünün temelini oluşturan afv u safh aslında günahları bağışlamak, yaratılanlara karşı merhamet etmek, ayıp ve kusurları örtmek manasıyla Allah'ın zâtî sıfatlarından biridir. Buna ek olarak görevi tebliğ olan ve buna bağlı olarak talim ve terbiye ile vazifelendirilmiş peygamberlerin irşat vazifesini yerine getirebilmeleri için Allah katından aldıkları hak ve hakikatlerin beşere iletilmesinde "afv u safh" anlayışı önemli bir yer tutmaktadır. Zira yeryüzü hoşgörü ve müsamahayı ilk defa peygamberler aracılığıyla tanımıştır.

İhtiras ve dünyevî arzular çerçevesinde, nefis odaklı hareket edenlerin muhataplarından birisi de Hz. Yûsuf olmuştur. Hz. Yûsuf babasının kendisine duyduğu sevgiden dolayı kardeşlerinin kıskançlık duygularına, darp ve eziyetlerine, öldürülmek hissine, peygamber nesline öldürmek yakışmayacağı

⁴ Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde ifade edilmektedir: "Fakat zulmedenler hiçbir bilgiye dayanmaksızın arzularına uydular. Artık Allah'ın şartı olduğunu kim doğru yola getirebilir? Onlara hiçbir yardımcı da yoktur." (Rûm Sûresi 30/29)

⁵ Afv kelimesinin kavram alanı için bkz. ŞAHİN, Hüseyin (2014). *Kur'an'da Af Kelimesi ve Affetmenin Anlam Alanı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ss. 102.

kanaatıyla uzak diyarlara götürülmesi düşüncesiyle kuyuya atılmaya maruz kalmış ve en sonunda kardeşleri tarafından köle, yalancı, kaçak ve hırsız olarak tavsif edilmiştir. Yine Hz. Yusuf, kendisini köle olarak satın alan Mâlik'in Eflah adlı kölesinin fizikî şiddetine katlanmıştır. Mısır azizinin eşi Zelihâ'nın iftira, hakaret, değer bilmeme ve zindana atılmak üzere zulmüne⁶ tahammül etmiş ve kendisine reva görülen bu nefsi fenalıklara karşı Allah'a sığınarak sabretme erdemini göstermiştir.

Hz. Yûsuf'un muhataplarından gördüğü hakaret, değer bilmeme, vefasızlık, ihanet, dedikodu, kıskanma, iftira, haset gibi tavır ve davranışlar karşısında sergilediği tutum gerek ilâhî kattan kendisine gelen vahiyler ve arif insanların tavsiyelerinin etkisinden gerek karakter ve peygamberliğinden dolayı taşıdığı ismet sıfatından kaynaklanan kin tutmama ve affedicilik anlayışıyla "afv u safh" noktasındadır (Öztürk, 2001: 126). Hz. Yûsuf'un nefsi hallerden kaynaklanan fenalıklara karşı verdiği mücadelede bağışlayıcı tavrı ve kusurları örtmeye çalışma hassasiyetine 15. Yüzyıl divan şairlerinden Akşemseddin-zâde Hamdullah Hamdî'nin Yûsuf u Zelihâ mesnevisinde şu şekilde tanık olmak mümkündür:

1. Hz. Yûsuf'un Kardeşlerine Afv u Safh İle Muamelesi

Hz. Yûsuf'un annesi Râhîl, kardeşi Bünyamin'i dünyaya getirdiği esnada ölmüş, Bünyamin doğar doğmaz; Yûsuf ise iki yaşındayken yetim kalmıştı. Annesinin yokluğunu biraz olsun Yûsuf'a hissettirmemek için Halası İnas onu yanına almış ve eğitimiyle bizzat ilgilenmişti. Halasının da vefat etmesi üzerine Yûsuf baba ocağına, kardeşlerinin yanına geri dönmüştü. Küçük yaşta yetim kalmış olması ve peygamberlik emareleri gösteriyor olması sebebiyle Hz. Yakup ona diğer kardeşlerinden daha fazla merhamet ediyor, sevgi ve şefkat gösteriyordu.⁷

Bir bayram günü babası Yusuf'a atası Hz. İbrahim'in gömleğini giydirip beline Hz. İshak'ın kemerini bağlayıp onu süslemesi; Hz. Yakup'un bahçesinde bulunan bir ağacın diğer oğulları dünyaya gelirken onlara benzer bir dal verip Yûsuf dünyaya geldiğinde utancından ona benzeyen bir dal verememesi; Yûsuf'un isteği doğrultusunda babasının Allah'a yalvarması ve ondan oğlu için bir asa istemesi ve bu duanın neticesinde cennetten bir asa gelmesi gibi sebepler kardeşlerinin Yûsuf'a karşı kıskançlık duymalarına neden olmuştur (Öztürk, 2001: 139).

Kardeşlerinin Yûsuf'a duydukları kıskançlığın asıl ve en büyük nedeni ise Yûsuf'un gördüğü rüyadır. Yûsuf on bir yıldız, ay ve güneşin kendisine secde ettiğini görmüş, rüyasını babasına anlatması sonucu babası ona seçilmiş biri olduğu müjdesini vermiş ve rüyasını kimseye anlatmaması yönünde ona uyarıda bulunmuştur. Kardeşleri bir vesileyle bu rüyayı öğrendiklerinde kıskançlıktan öte artık Yûsuf'a kin ve nefret beslemeye başlamışlardır. Nefislerinin telkinine kendilerini kaptıran kardeşler; Yûsuf'u öldürmeyi, bir mağarada aç ve susuzluğa terk etmeyi, bir kuyuya atmayı birbirlerine teklif ederler.

Bir bahar günü Hz. Yakup'u Yûsuf aracılığıyla ikna ederek onu alıp kıra götürürler. Yolda onu diken ve taşlar üzerinde yalın ayak koştururlar, atacakları kuyuya varıncaya kadar dövüp eziyet ederler ve nihayetinde otuz yıldan fazla sürecek bir sürgün hayatını başlatmak üzere onu kuyuya atarlar.

Rivayetlere göre kardeşleri Yûsuf'u kuyuya attıklarında melekler âleminde Yûsuf'a bir ziyan gelmemesi için nûrânî varlıklar tarafından dua edilir. Bu dua üzerine Cebrâil gelir ve beşaret ile gönlünü açar. Kardeşlerine karşı kinlenmemesini ve Allah'tan gelen bu durum için sabretmesini, bu belalara sabrederse Allah tarafından bunun ecrinin verileceğini kendisine müjdeler. Bu olay mesnevîde şu beyitlerle ifade edilmiştir:

...

905. Didi iy nûr-ı hânedân-ı Halîl
Saña itdi selâm Rabb-i Celîl

(Cebrâil Hz. Yusuf'a dedi ki, Ey İbrahim Peygamberin soyunun nuru, Allah sana selam etti.)

906. Didi hükümüne inkıyâd itsün
Ceddi yolına ictihâd itsün

("Verdiğim hükme boyun eğip teslim olsun, atasının yolunda mücadele etsin" dedi)

907. Rence şabr eylesün ki gence ire

⁶Yûsuf u Zelihâ kıssasının tema ve epizotları için bkz. YEŞİL, Ahmet, NİKUBAHT, Nasır (2014). "Abdurrahman Câmî, Şeyyad Hamza, Erzurumlu Darîr, Hamdullah Hamdî ve Taşlıcalı Yahya Yûsuf ve Züleyhâ Mesnevîlerinde Yer Alan Tema ve Motiflerin İncelenmesi", *Doğu Araştırmaları Dergisi*, S. 11, 2013/1, İstanbul, ss. 5-24.

⁷Hamdî'nin Yûsuf u Zelihâ Mesnevisinin mensur anlatımı için bkz. ONUR, M. Naci (1987). *Yûsuf ve Züleyhâ (İnceleme ve Seçmeler)*, Ankara: Ertem Matbaacılık, ss. 186.

Her ki genc ister-ise rence ire

(Sıkıntılara katlansın ki bunun karşılığını ala, Zira bir işte yarar elde etmek isteyenler önce sıkıntıya katlanırlar.)

908. Her kime kim velā naşib iderem

Aña evvel belā naşib iderem

(Sahiplik, nasip ettiğim kimselere önce bela nasip ederim.)

909. Şabr iderse eger belālaruma

Gösterürse rızā kazālaruma

(Eğer sabrederse belarıma, bu musibetlere razı olursa)

910. ‘İzzetüm haqqı idem anı ‘aziz

Bu belādan hālāş idüp anı tiz

(Yüceliğimin hakkı üzerine onu yücelteyim, bu beladan da en kısa zamanda onu kurtarayım.)

...

913. İricek bu beşâret ol māha

İtdi cāndan tevekkül Allāha⁸

(Hz. Yusuf'a bu müjde ulaşınca gönülden Allah'a tevekkül etti.)

Bununla birlikte yine vaktini sürekli ibadet ile geçiren bir âlim, Şit Peygamberin suhufunda Yûsuf'un kıssasını ve kardeşlerinden çektiği cevr ü cefayı okur ve onun hikâyesinden çok etkilenir. Yûsuf'un zamanına ulaşmak, onu görmek ve onunla sohbet etmek için Allah'tan uzun bir ömür diler. En sonunda duası kabul olur ve kendisine "Şeddâd'ın kazdırdığı kuyuya gidip orada karar kılsa Yûsuf'a kavuşacağı" yönünde hatiften bir ses gelir. Bunun üzerine kuyuya varıp namaz ve oruç ile günlerini geçiren bu âlim, kardeşleri Yûsuf'u kuyuya attıklarında onu tutar, ona olan özlemine ve güzelliğine karşı olan tutkunluğunu ifade eder. Kardeşlerinden gördüğü cevr ü cefadan dolayı asla şikâyet etmemesini telkin eder. Bu durum mesnevide şu beyitte ifade edilmiştir:

...

1024. İhvetüñden şikâyet itme şaķın

Ķalbüñi pür-melâlet itme şaķın

(Sakin kardeşlerinden şikâyet etme ve kalbini üzüntü ile dolu hale getirme.)

Yûsuf'un dört gün boyunca kaldığı kuyu, Medyen'den Mısır'a gitmek için sefere çıkan fakat yolunu kaybeden bir kervanın uğrak yeri olmuştu. Kervanın sahibi Mâlik yanına aldığı köleleriyle birlikte kuyudan su çekmek istediğinde Cebrâil Yûsuf'a kovaya girmesini ve kuyudan çıkmasını söyler. Nihayetinde Mâlik, Yûsuf'u kuyudan çıkarır. Mâlik, Yûsuf'un güzelliğinden etkilenen kervan halkından Yûsuf'u sakınır ve onlara Yûsuf'u bir dostunun satmak üzere verdiğini söylese de kervan halkı bu yalana inanmaz. Çıkan tartışma ve bağrışmanın üstüne kuyuya yakın bir mesafede saklanmış olan Yûsuf'un kardeşleri gelir ve üç gündür bir kölelerinin kayıp olduğunu ve bu kölenin kendilerine verilmesini yoksa kan döküleceğini söylerler. Yûsuf'u göstererek annesinin hanelerinde cariye; kendisinin de köleleri olduğunu fakat "kaçak, yalancı ve hırsız" olduğu için onu satmak istediklerini söylerler ve yapılan pazarlık sonunda Yûsuf yirmi semen karşılığında Mâlik'e satılır. Yûsuf'a kıskançlıktan dolayı kin ve nefretle muamele eden kardeşleri en sonunda onu hırsız, yalancı ve kaçaklıkla tavsif eder, köle damgası vurup satarlar.

Bütün bu kin, nefret, kıskançlık ve iftiralara rağmen Yûsuf, üzerinde oldukça emekleri olduğunu söylediği kardeşleriyle vedalaşmak için Mâlik'ten izin ister. Bu kadar cevr ü cefadan sonra Yûsuf'taki bu vefa, hatır ve hoşgörü hâli Mâlik'i çok şaşırtmıştır. Yûsuf'un bu bağışlayıcı tavrı mesnevide şu beyitlerle ifade edilmiştir:

...

1724. Diñleyüp anı tañladı Mâlik

Anda gey şefkat añladı Mâlik

(Malik, Hz. Yusuf'u dinledi ve çok şaşırdı, Hz. Yusuf'un çok şefkatli olduğunu anladı.)

⁸Yûsuf u Zeliâ mesnevisinin manzum metni için bkz. ÜSTÜN, Mehmet Cihat (2014). *Hamdullâh Hamdî'nin Yûsuf u Zeliâ Mesnevisi* (Gramer-Metin-Dizin), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

1725. Didi anlaruñ işi saña cefâ
Senüñ işüñ olara lutf u vefâ

(“Kardeşlerinin işi sana cefa etmek, senin işin ise onlara lütuf ve vefa göstermek” dedi.)

1726. Senden anlar getürdi bîzârî
Senüñ işüñ olar-ıçün zârî

(Onlar senden usandı sen ise onlar için üzülüp ağlıyorsun.)

1727. Anlaruñ saña kînesi vâfi
Senüñ anlara hâtıruñ şâfi

(Onların sana kini, düşmanlığı varken senin onlara hatırın açıkça ortada.)

Köle olarak gittiği Mısır’da Allah’ın takdiriyle Mısır azizi olan Hz. Yûsuf, yıllar sonra kardeşlerine kim olduğunu açıkladığında dahi aynı affedici ve bağışlayıcı tavrını tekrarlamış, nefsi fenalıklara ve zorluklara gösterilecek sabrın Allah tarafından mutlaka ödüllendirileceğini söylemiştir. Bu durum mesnevide şu beyitlerle ifade edilmiştir:

...

5976. Hakk Te‘âlâ ‘inâyet itdi bize
Çok ‘atâ-y-ıla minnet itdi bize

(Allah bize çok lütuf ve ihsan ile yardım etti ve iyilikte bulundu.)

5977. Şabr u taqvâya her ki bağlaya bil
Ecrini şanma zâyî‘ide Celîl

(Sabır ve takvaya güvenen insanın gösterdiği emeğin karşılığını Allah yok etmez.)

...

5983. Ki sizi ben melâmet eylemezem
Cevr ü zulm-ile töhmet eylemezem

(Ben sizi ayıplamam ve zulüm, haksızlık, eziyet ile suçlamam.)

5984. Dilerem belki Rabb-i ‘izzetden
Ki geçe lutf idüp bu zilletden

(Yüce Allah’tan dilerim ki, lütuf gösterip ve bu alçaklığı affetsin.)

Yine Kuran-ı Kerim’de “Bugün size kınama yok, Allah size merhamet etsin. O merhametlilerin en merhametlisidir.” şeklinde geçen Yûsuf Sûresinin 91. âyeti, Hz. Yûsuf’un kardeşlerine karşı affedici ve bağışlayıcı tavrını işaret etmektedir.

2. Hz. Yûsuf’un Eflah’a Afv u Safh İle Muamelesi

Yûsuf’u kardeşlerinden köle olarak satın alan Mâlik, kervanıyla birlikte yol almaya başlar. Fakat Yûsuf için söylenen “yalancı, hırsız, kaçak” vasıfları aklının bir köşesinde kalmıştır. Yûsuf, kervan güzergâhında annesinin mezarını görür ve ahvalinden annesine bahsetmek ve acısını bir nebze olsun dindirmek için kimseye haber vermeden mezarın bulunduğu yerde deveden iner ve annesine yaşadıklarını anlatmaya başlar. O esnada Yûsuf’un bulunduğu deveye bakan Eflah onun olmadığını fark eder ve büyük bir telaş ile durumu Mâlik’e haber verir. Tüm kervan halkı Yûsuf’un kaçtığını düşünerek onu aramaya başlarlar. Eflah, Yûsuf’u annesinin mezarına kapanmış bir şekilde bulur ve birkaç tokat vurarak ona şiddet uygular. Bunun üzerine Yûsuf, yüzünü Hakk’a döner ve eğer suç kendisindeyse bu yaptığından dolayı Eflah’ı affetmesini; ancak masum ise adaletiyle muamele etmesini talep eder. Bu duruma mesnevide şu beyitlerde şahit olmaktadır:

...

1817. Yûsuf ol dem zemîne urdı yüzün
Didi iy güş iden garîb sözin

(Hz. Yusuf o zaman secdeye kapandı ve “ey garip kişinin sözünü işiten (Allah)” dedi.)

1818. İy Semî‘ ü Başîr ü Hayy ü ‘Alîm
Bende ger var-ısa günâh-ı ‘azîm

(Ey duyan, gören, can veren, bilen (Allah) eğer bende büyük bir günah varsa)

1819. Baña anuñ-çün oldısa bu cezā

Anı ‘afv eyle kim kerīm Hūdā

(Bana bu günahattan dolayı bu ceza reva olduysa Yüce Allah onu (Eflah’ı) affeyle.)

1820. Anlaruñ hürmetine yā Allāh

İtmediler cihān içinde günāh

(Ey Allah, dünyada günah işlemeyenlerin hürmeti için)

1821. Yā İlāhī seversen ecdādum

Bu siyeh-rūdan al benüm dādum

(Ey Allahım, eğer atalarımı seversen bu kara yüzlüden benim hakkımı al.)

1822. Yüzüm urdum tapuña yā Qayyūm

Cümle hālüm cenābuña ma’ lūm

(Ey Allah, zatına secde ettim, sen benim bütün halimi sen biliyorsun.)

Yūsuf’un ettiği duanın ardından kervan üzerine kara bulutlar çöker ve şiddetli bir şekilde dolu yağmaya başlar. Mâlik ve kervan halkı şaşkın bir halde bu durumun sebebini merak ederken Eflah boynunda kendisine eziyet ve sıkıntı veren bir yılan ile gelir. Mâlik, Eflah’ın Yūsuf’a ettiği eziyet sonunda bu belanın başına geldiğini anlar ve Yūsuf’tan onu affetmesini ister. Yūsuf, affedip ona dua eder. Bu durum mesnevide şu beyitlerle izah edilmektedir:

...

1847. Mâlik irişdi Yūsufuñ katına

Dilek itdi yüz urdı hāzretine

(Malik Hz. Yusuf’un bulunduğu yere geldi şahsına saygı gösterip bir istekte bulundu.)

1848. Didi zulm itdise bu bende saña

Dilerem suçunu bağışla baña

(“Eğer bu köle sana zulmettiyse benim için onun suçunu bağışla” dedi.)

1849. Dileğin Yūsuf anuñ itdi revā

Yüzünü göge tıutup itdi du’ ā

(Yusuf onun isteğini uygun gördü ve yüzünü göge çevirip dua etti.)

1850. Eflahı ejdehā reha itdi

Çünkü şiddik āña du’ ā itdi

(Eflah, ejderhadan kurtuldu çünkü Hz. Yusuf onun kurtulması için dua etti.)

Boynundaki yilandan kurtulan Eflah olayı oradakilere anlatır ve kervan halkı Yūsuf’a doğru gelip üzerlerindeki beladan kurtulmak için dua etmesini isterler. Hatta Mâlik, Yūsuf’a ister Eflah isterse kendi üzerinde kısas teklif eder. Eflah Yūsuf’un katına gelerek Yūsuf’un ayağına yüz sürüp özrünü beyan eder. Yūsuf kısas uygulamak yerine onu affeder ve kervan halkı üzerindeki belalar def olur. Bu durum mesnevide şu beyitlerde geçer:

...

1856. Eyle olsa bize meded eyle

Üstümüzden belāyı redd eyle

(Öyle ise bize yardım et, bu beladan bizi kurtar.)

1857. Eflahı uş getürmişem katuña

Qıldı teslim özini hāzretüñe

(Eflahı işte huzuruna getirdim, o kendini sana teslim etmiş durumda.)

1858. Seni ol dögdü-y-ise sen dağı döğ

Saña ol sögdü-y-ise sen dağı söğ

(O seni dövdüysen sen de onu döv, o sana sövdüysen sen de ona söv.)

1859. Ben dağı uşda tıtmışam yüzümi

Saña teslim itmişem özümü

(Ben bile işte yüzümü sana doğru döndüm ve kendimi sana teslim etmiş durumdayım.)

1860. Ur tabanca dilerseñ işde yüzüm

Bizi dek ğark-ı seyl itme gözüm

(İşte yüzüm, dilerseñ yumruk at, biz tek sel içinde boğma gözüm!)

1861. Geldi Yûsuf katına ol Hindû

Sürdi zülfi gibi ayağına rû

(Eflah Hz. Yusufu'un huzuruna geldi ve saçı gibi ayağına yüz sürdü.)

1862. Boynın eğdi benefşe gibi tûrup

Diledi yüz kararını yüz urup

(Menekşe gibi boynunu eğdi ve ona yönelip kendisini affetmesini istedi.)

1863. 'Afv idüp Yûsuf ol günâhını

Göge tûtdı cemâli mâhını

(Hz. Yusuf onun suçunu affedip yüzünü göğşe çevirdi.)

1864. Toldı 'âlem du'âsı-y-ıla sürür

Zulmeti gitdi geldi yirine nûr

(Onun duasıyla âlem neşe ve mutlulukla doldu karanlığı gitti ve onun yerine âlem aydınlıkla doldu.)

3. Hz. Yûsuf'un Zelihâ'ya Afv u Safh İle Muamelesi

Yûsuf, köle pazarında satın alınıp Zelihâ'ya hediye edildikten sonra Mısır azizi Kıtîr'in sarayında yaşamaya başlar. Her geçen gün güzelliği ve sahip olduğu niteliklerle herkesin dikkatini ve hayranlığını üzerine çeker. Onun güzelliğinden kendini alıkoyamayanlardan birisi de Zelihâ'dır. Zelihâ, her fırsatta ona olan duygularını açığa vurur ve ondan gönül muradını almak istediğini söyler. Yûsuf iffetini korumak adına ondan kendini uzak tutmak istese de bir gün böyle bir niyetle Zelihâ Yûsuf'a sokulduğunda Yûsuf büyük bir korkuyla kaçmaya başlar. Yedi haneli evin yedinci kapısında Kıtîr ile karşılaşılır. Bu durum karşısında Zelihâ kendini savunmak ve ayıbını örtmek için Yûsuf'un kendisine kastettiğini söyler ve ona iftira eder. Bu olay üzerine yaşanan gelişmelerin ardından Zelihâ'nın teklifi Kıtîr'in emriyle Yûsuf'a eski bir hırka giydirilir, bir merkebin üzerinde Zelihâ'nın iffetine kasteden kişi olarak Mısır'da dolaştırılır ve en sonunda zindana atılır. Zindanda çok sıkıntı çeken Yûsuf rüya yorumlama ilmine haiz olduğu için hükümdarın kimse tarafından yorumlanamayan rüyasını tevil ederek zindandan çıkar. Bundan sonra feraset, bilgi, akıl ve zekâsı sayesinde Mısır azizliğine kadar yükselir. Onun döneminde Mısır huzur ve refah içindedir. Talih Yûsuf için güzel günleri sunarken Zelihâ tam tersine eşi Kıtîr'i; Yûsuf'a olan sevgisinden dolayı da zaman içinde güzelliğini, gözlerini ve tüm servetini kaybeder, ekmeğe muhtaç bir halde yaşamaya başlar.

Bir gün Yûsuf'un geçtiği yol üstünde ona "şahların derecesini düşüren, aciz ve muhtaç köleyi de taç sahibi yapan Allah'a övgüler olsun!" diye tesbihatta bulunur. Bu sözden etkilenen Yûsuf, onun saraya getirilmesi için emir verir. Zelihâ saraya gelip Yûsuf'un katına çıkar ve isteğini beyan etmeden kimliğini açıklar. Bunun üzerine Yûsuf, karşısında gördüğü yaşlı kadının o güzeller güzeli Zelihâ olduğuna inanamaz. Ona yerine getirilecek ve gerçekleşmesi için dua edilecek isteğini sorar. Zelihâ, Yûsuf'un incinmemesini şart koşarak gençliğinin ve güzelliğinin geri verilmesini ister. Yûsuf gözyaşları içinde Allah'a yalvarır ve dua eder. Zelihâ Allah'ın inayetiyle kırk yaşında yaşlı bir kadinken on sekiz yaşında genç bir kız olur. Yûsuf tarafından başka bir isteğinin olup olmadığı sorulduğunda Zelihâ gönül muradını almak istediğini söyler. Bunun üzerine Cebrâil, Hak katından gelip arş üzere nikâhlarının kıyıldığını kendisinin de onu nikâhına almasını söyler. Bu durum mesnevide şu beyitlerle izah edilmektedir:

...

5454. Cānib-i ğayba tûtdı dide-i cān

Geldi tā peyk-i Hāzret-i Raḥmān

(Can gözünü ğaip yönüne doğru çevirdi, (o esnada) Cebrail geldi.)

5455. Didi iy şaff-ı aşfiyāya imām

Dir Selām eyleyüp t̄apuña selam

(Dedi," Ey takva sahiplerinin safına öncü olan (Hz. Yusuf) Allah sana selam eyleyip der ki")

5456. Ki Zelihâ olup saña hem-rāz

Eyledi çünkü ‘ arz-ı ‘ acz ü niyâz

(Zeliha sana sırdaş olup aczini ve istek ve arzusunu dile getirdiği için)

5457. Güş-i luţfum niyâzın eyledi güş

Oldı deryâ-yı rahmetüm pür-cüş

(Lütfum onun duasını, yakarışını duydu ve rahmet denizim coşkunlukla doldu.)

5458. Virdüm ol ‘ âcize vişâlüñi naqd

‘ Arşum üzre oқındı huţbe-i aqd

(O âciz olan Zeliha’ya sana kavuşmayı nasip ettim, katımda nikâh akdi gerçekleşti.)

5459. Sen dağı eyle aña aqd-i nikâh

Meclis-i şoşbetüñde kıl mişbâh

(Sen de onu nikâhına al, sohbet meclisinde onu kandil eyle.)

5460. Tâ güherler toğa bu ‘ aqdüñden

Mâyeler hâsıl ola naqdüñden

(Bu nikâhtan dolayı evlatların olsun, evlatlarına bağılı olarak da yeni bir nesil ortaya çıksın.)

Görüldüğü üzere Yûsuf kendisine yatak iftirası atan, eski bir hırka giydirilmesine ve boynuna zincir bağlanarak bir merkep üzerinde iffetsiz bir insan gibi dolaştırılmasına sebep olan, akabinde kendisini zindana attıran, orada kendisine büyük acılar çektiren Zelihâ’yı, iftirasına, hakaretlerine ve çektirdiği sıkıntılara rağmen Cebrâil’in getirmiş olduğu bir vahiy sonucunda affetmiş ve nikahına almıştır.

Sonuç

İnsan yaradılış itibariyle taşıdığı nefsinin beklenti ve istekleri karşısında kimi zaman hukuksuz uygulamaların, fenalık ve şiddetin fâili olabilir. Yaşanan olaylara nefsi açıdan bakıldığı için muhatabın düştüğü durum nazar-ı dikkate alınmaz. Nefis odaklı bu olaylarda adaletin tecellisi için dinî kaideler, kısas hükmünü meşru görse de affedici, bağışlayıcı olmayı ve yaşananları hiç olmamış gibi varsayıp dostluğu devam ettirmeyi daha makbul karşılamaktadır. Bu bağlamda Hz. Yûsuf da bazı insanların nefsi istek ve beklentilerinden kaynaklanan fenalıkların muhatabı olmuştur. Hz. Yûsuf; hakaret, değer bilmeme, vefasızlık, ihanet, dedikodu, kıskanma, iftira, haset gibi nefsi fenalıklara karşı mücadele ederken taşıdığı bazı karakter nitelikleri ve vasıflardan dolayı muhataplarına kısas uygulamak yerine “afv u safh” anlayışının icrasını tercih etmiştir. Hz. Yûsuf’un, nefis terbiyesi için rol model olabilecek bu anlayışına 15. yüzyıl divân şâiri Hamdî’nin Yûsuf u Zelihâ mesnevisinde de tanıklık etmek mümkündür.

KAYNAKÇA

ÇAĞRICI, Mustafa (1988). “Afv” maddesi, *DİA*, C. I, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 394-395.

DEVELLİOĞLU, Ferit (1997). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi.

NURSÎ Said (1994). *Mesnevî-i Nuriye*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat.

ONUR, M. Naci (1987). *Yûsuf ve Züleyhâ (İnceleme ve Seçmeler)*, Ankara: Ertem Matbaacılık.

.....(1991). *Yûsuf u Züleyhâ (Metin)*, Ankara: Akçağ Yayınları.

ÖZTÜRK, Zehra (2001). *Hamdullah Hamdî’nin Yûsuf ve Zelihâ Mesnevisi (Giriş, Metin, İnceleme ve Tıpkıbasım I Kısım: Tipler, Motifler ve Tıpkıbasım)*, Harvard: Doğu Dilleri ve Edebiyatlarının Kaynakları 48.

ŞAHİN, Hüseyin (2014). *Kur’ân’da Af Kelimesi ve Affetmenin Anlam Alanı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 1-102

TÜRK DİL KURUMU (2011). *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları.

ÜSTÜN, Mehmet Cihat (2014). *Hamdullâh Hamdî’nin Yûsuf u Zelihâ Mesnevisi (Gramer-Metin-Dizin)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 227-697.

YAZIR, Elmalılı Hamdi (2014). *Hak Dini Kur’an Dili Kur’an- ı Kerim’in Türkçe Meali*, (Sadeleştiren: Prof. Dr. Hamdi Döndüren), İstanbul: Çelik Yayınevi.

YEŞİL, Ahmet, NİKUBAHT, Nasır (2014). “Abdurrahman Câmî, Şeyyad Hamza, Erzurumlu Darîr, Hamdullah Hamdî ve Taşlıcalı Yahya Yûsuf ve Züleyhâ Mesnevilerinde Yer Alan Tema ve Motiflerin İncelenmesi”, *Doğu Araştırmaları Dergisi*, S: 11, 2013/1, İstanbul, s. 5-24